

Andrzej Tarczyński*

Bydgoszcz, Polska

Recenzja książki: Janusz Mariański, *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej*, Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie, Lublin 2023, ss. 269

Nie będzie wielkim uproszczeniem sprawy stwierdzenie, że socjolog w ogóle, z racji specyfiki swojej dyscypliny, zmuszony jest wręcz nieraz reagować na pojawienie się w całej rzeczywistości społecznej (a co zatem idzie i w przestrzeni publicznej), nowych zjawisk bądź odmiennych niż dotąd społecznych interpretacji fenomenów znanych już znacznie wcześniej. Analogicznie, wbrew pozorom, można powiedzieć o socjologu moralności, iż niejednokrotnie w ramach swojej – mocno przecież specyficznej – specjalności staje wobec rzeczywistości nowych problemów moralnych, jakie we współczesnym świecie tworzy choćby pojawienie się oraz rozwój kolejnych technik i technologii, których zastosowanie nie jest obojętne dla życia, zdrowia, godności człowieka (choć nominalnie przedstawiane są one jako środki podnoszące jakość życia ludzkiego, podnoszące je wręcz na nowy, nieznany poprzednim pokoleniom poziom). Takim wyzwaniem jest też pojawienie się całej nowej dyscypliny naukowej, jaką jest bioetyka. W takiej też perspektywie należy odczytywać jedną z ostatnich publikacji Janusza Mariańskiego, badacza niezwykle zasłużonego nie tylko dla polskiej socjologii religii, ale i – w co najmniej różnym stopniu – socjologii moralności.

Tytułowe „nowe problemy bioetyczne”, to omówienie pięciu wybranych kwestii (homoseksualizmu, zapłodnienia pozaustrojowego *in vitro*, klonowania, zmiany płci oraz eutanazji) przez pryzmat wyników badań socjologicznych realizowanych u nas, z reguły w obrębie dwóch ostatnich dekad, których interpretacja zasadniczo pozwala na wyróżnienie i zidentyfikowanie dokonujących się zmian czy obecnych już w społecznej rzeczywistości trendów. Wprawdzie pojęcie bioetyki zakłada ingerencję (zwykle drastyczną) w życie ludzkie oraz istnienie sytuacji krytycznych, granicznych, gdy samo życie znajduje się na krawędzi istnienia (s. 32), co odpowiadałoby kwestiom poruszonym przez autora w rozdziałach drugim, trzecim i czwartym. Natomiast rozdział pierwszy jest poświęcony socjologicznej analizie stosunku Polaków do homoseksualizmu, który sam w sobie nie jest problemem bioetycznym, jednak jego podjęcie jest, jak wyjaśnia autor, uzasadnione medialno-polityczną obecnością w życiu publicznym, stanowiąc wyzwania dla współczesnych społeczeństw (s. 35–36). Jednocześnie omawiana pozycja nie rości sobie pretensji do podejmowania wszelkich, ważkich skądinąd zagadnień, jakie obejmuje horyzont

poznawczy bioetyki (autor *explicitie* deklaruje pominięcie takich kwestii jak transplantacje organów i handel organami, zastępcze macierzyństwo, kara śmierci, aborcja, embrion ludzki i jego wykorzystanie, operacje plastyczne czy eksperymenty na zwierzętach (s. 33). Autor poprzedzającej omawianą książkę przedmowy (P. Prüfer) określa ją nawet mianem „intelektualnej prowokacji” (s. 10), z czym można się zgodzić o tyle, o ile rozumieć przez to ukazywanie aktualnego obrazu rzeczywistości, która nieustannie pulsuje i ewoluje, nie pozwalając na stosowanie ciągle tych samych, mimo upływu lat i zmian kontekstu społecznego, interpretacji.

Autor omawianej monografii dokonuje szczegółowego i sumiennego zestawienia oraz interpretacji wyników badań prowadzonych w Polsce w zakresie wspomnianej wyżej problematyki. W większości przypadków (w rozdziałach I, II oraz IV) w osobnych paragrafach dokonuje się prezentacji wyników uzyskanych w badaniach dotyczących odpowiednio dorosłych Polaków oraz młodzieży. Pozwala to wszak na lepsze zaobserwowanie i uchwycenie istoty dokonujących się zmian opinii i postaw deklarowanych przez badanych reprezentujących różne

* Andrzej Tarczyński – dr hab., prof. UKW, Katedra Socjologii Kultury i Komunikowania, Instytut Komunikacji Społecznej i Mediów, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4571-3007>; e-mail: a.tarczy@ukw.edu.pl.

generacje. Jednocześnie prezentacja uzyskiwanych w empirycznych badaniach socjologicznych rezultatów jest zestawiana ze stanowiskiem i nauczaniem Kościoła katolickiego w odpowiednich kwestiach (w przypadku drugiego rozdziału jego treść otwiera osobny, kilkunastostrońnicowy paragraf dotyczący stanowiska Kościoła wobec zapłodnienia pozaustrojowego). Dodajmy w tym miejscu, że praktycznie każda z poruszanych na kartach omawianej pracy kwestii jest zasadniczo inaczej rozstrzygana na gruncie etyki katolickiej i laickiej, co niejednokrotnie jest odbiciem zasadniczych różnic aksjologicznych (np. godność *versus* wolność jednostki). W ten sposób publikacja ta wpisuje się w tzw. instytucjonalny model badań moralności, a więc takiego, gdy badane sądy względnie zachowania moralne badanych są konfrontowane z jakimś jednym, konkretnym systemem emetycznym lub filozoficznym.

Inna to sprawa, że autor przedstawia i cytuje także inne, konkurencyjne poglądy na każdą z omawianych kwestii, wyliczając stosowane przez ich zwolenników argumenty czy też zdając sprawę z odmienności stosowanej terminologii, a w przypadku niektórych problemów bioetycznych – np. eutanazji – można wręcz zaobserwować wyraźny dualizm narracji w zależności od reprezentowanego przez danego autora czy środowisko stanowiska (s. 167–168). Dla bardziej zainteresowanego czytelnika niewątpliwą pomocą i dodatkowym walorem książki jest bardzo bogata bibliografia (blisko czterysta pozycji), która pozwala na dalsze poszukiwania, zestawienia czy porównania.

W warstwie empirycznej tekstu książki J. Mariańskiego, obraz jaki wyziera spoza przytoczonych i poddanych analizie danych badawczych nie jest specjalnie zaskakujący. Mianowicie młodsze pokolenie (młodzież) jest z reguły w swych ocenach i opiniach bardziej liberalne niż ogół dorosłych Polaków – np. w odniesieniu do homoseksualizmu – przy czym jednocześnie innymi istotnymi zmiennymi różnicującym okazuje się wielkość zamieszkiwanych miejscowości (zależność dodatnia wraz ze wzrostem liczby mieszkańców) oraz poziom religijności (zależność ujemna), a tendencja ta jest

widoczna także w zestawieniach międzynarodowych, przynajmniej na skalę europejską (s. 55 oraz 88–89). Jednocześnie w odniesieniu do niektórych kwestii młodzież polska, choć w większości deklaruje się jako wierząca, dość łatwo dokonuje rozdzielenia wyznawanej religii od moralności, a w efekcie widać wyraźne napięcie między deklarowanymi wartościami i normami religijnymi a faktycznymi zachowaniami ciążącymi ku praktycznemu relatywizmowi (s. 130–131) lub permissywnemu moralnemu (s. 127–128). Jakkolwiek relatywizacja katolickich norm moralnych zależy – jak stwierdza J. Mariański – od konkretnej dziedziny spraw, do której te normy się odnoszą (s. 211), to jednak bodaj najbardziej wyraźny rozróżnienie między ocenami i poglądami badanych zarysowuje się w takich kwestiach jak zapłodnienie *in vitro* oraz eutanazja, przy czym w obu tych kwestiach znacząca jest różnica uzyskanych wyników odnoszących się do kategorii młodzieży i populacji dorosłych.

Innym walorem omawianej monografii jest przywołanie i zaakcentowanie kwestii, które coraz bardziej obecne także w społecznym i medialnym dyskursie skłaniają nie tylko do stawiania ważnych pytań, ale i uświadamiają konieczność wyartykułowania własnego stanowiska, albo przynajmniej zadeklarowania kierunku, w którym powinny iść podejmowane działania. Problemy bioetyczne stawiają wszak na porządku dziennym, po raz kolejny, pytanie o rolę, cenę i granice rozwoju oraz odpowiedzialność nauki. Tym bardziej, że sama nauka instytucjonalna wykazuje nieraz ze swej strony tendencję do despotyzmu, zajmowania miejsca różnych systemów idei, a współcześnie wielu ludzi (niekoniecznie ze środowiska naukowego) gotowych jest traktować naukę jako zastępczą formę zbawienia (s. 139–140).

Omawiane studium zamyka zakończenie, na kartach którego autor próbuje odpowiedzieć na pytanie o kierunek i istotę dokonującej się, niezbyt gwałtownej, lecz dość wyraźnej, zmiany w świadomości moralnej Polaków, na co wskazują przede wszystkim różnice uzyskiwanych w empirycznych badaniach socjologicznych wyników między poddanej badaniom młodzieżą a dorosłymi. Najbardziej

bodaj charakterystyczną tendencją jest autonomizacja moralności wobec religijności (motywacji religijnej) oraz moralnej doktryny Kościoła. Widać to zwłaszcza w sferze moralności małżeńskiej i rodzinnej, choć nie tylko tam, gdyż pewne sfery moralności są dziś przeżywane i odczuwane w wyraźnej autonomii wobec norm i wartości religijnych oraz instytucji kościelnych (s. 217). Z drugiej strony, autor zwraca uwagę, że nawet jeśli religia traci na znaczeniu w różnych sferach i kontekstach społecznych, to wiara religijna wciąż przecież wpływa na wybory i deklaracje w dziedzinie moralności (s. 213).

Należy brać pod uwagę również okoliczność, iż jakkolwiek procesy pragmatyzacji i sekularyzacji (w sensie dystansowania się od nauki Kościoła) wpływają wyraźnie na stan świadomości społecznej, zwłaszcza młodego pokolenia, to jednak trudno mówić o przemianach jednokierunkowych czy realizacji jednego, od dawna znanego, scenariusza. Wartości i normy moralne podlegają bowiem współcześnie także reinterpretacji, co może stać się podstawą rekonstrukcji i rewitalizacji w sferze świadomości moralnej. Moralność jako zjawisko społeczne jest w stanie ciągłego pulsowania – można wszak mówić o procesach jej zanikania i odradzania w nowych kształtach (s. 217).

Osobną kwestią, którą autor porusza na ostatnich kartach omawianej książki (a o czym niejednokrotnie szerzej pisał on w innych publikacjach z ostatnich lat) jest znaczenie wychowania moralnego, zwłaszcza, że jest świadom tej okoliczności, iż w zakresie wartości i norm moralnych socjologia nie jest dyscypliną, do której należy ostatnie słowo i że nie może ona sobie rościć do tego prawa. Wychowanie moralne zaś to wychowanie do wartości i norm, wkroczenie w sferę aksjonormatywną, gdyż nawet socjolog, skądinąd zainteresowany kwestią środowiskowych i historycznych różnic w obiegu moralności, jest świadom, iż nie można wychowywać do relatywizmu moralnego, gdyż istotą wychowania moralnego jest właśnie uzdalnianie jednostki ludzkiej do odróżniania dobra i zła moralnego, wybierania tego pierwszego, a odrzucanie drugiego (s. 221–223). Do tego zaś potrzebne są pewniki moralne, tj. wartości

o charakterze uniwersalnym, które nie ulegają relatywizacji, gdyż sama wolność nie jest w stanie zapewnić godnego i sensownego życia (s. 225).

Zapoznając się z tym nowym opracowaniem w dorobku profesora Janusza Mariańskiego, należy stwierdzić, że czytelnik otrzymuje do ręki nie tylko przegląd wyników pewnej liczby badań empirycznych z ostatnich lat, prowadzonych na

ważnych obszarach problemowych, ale także pewną szerszą perspektywę pokazującą sens i kierunek dokonujących się przemian, ale także niebezpieczeństwa i zagrożenia dla moralnej kondycji człowieka doby ponowoczesnej. Stanowi więc także materiał do przemyśleń może służyć jako wskazanie potrzeby sensu podejmowania odpowiednich działań praktycznych w sferze wychowania moralnego.

Bibliografia

Mariański, J. (2023). *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej*. Lublin: Akademia Nauk Społecznych i Medycznych w Lublinie.